

Vlinders

tijdschrift van De Vlinderstichting
jaargang 40, februari 2025

Motten kijken in de winter

Puddle party in Oeganda

Heeft een vlinder nut?

Vlinders

'Vlinders' is het kwartaaltijdschrift van De Vlinderstichting. Het geeft informatie over vlinders en libellen in Nederland.

ISSN 0923-1846

Redactie

Jurriën van Deijk, Eva Drukker,
Maarten Immerzeel, Louis van Oort,
Albert Vliegthart

Hoofd- en eindredactie en vormgeving

Marjelle Molenaar

Omslag

Puddle party in Oeganda
Foto: Sven Bontenbal

Kopij

sturen naar redactieadres, uiterlijk twee maanden voor het verschijnen van het nummer. Auteurs wordt verzocht alvorens te gaan schrijven contact op te nemen met de redactie.

Druk

Propress, Wageningen
Dit tijdschrift is gedrukt op volledig gerecycled papier.

Advertenties

marjelle.molenaar@vlinderstichting.nl

Redactieadres

marjelle.molenaar@vlinderstichting.nl

Overname van artikelen is alleen toegestaan na toestemming van de redactie en de auteur.

Donateurs

U kunt zich aanmelden als donateur via onze website of uw donatie overmaken op NL63 TRIO 0212 4880 74 t.n.v. De Vlinderstichting te Wageningen. Donateurs (vanaf € 30 per jaar) ontvangen elk kwartaal het tijdschrift Vlinders. Een donateurschap voor het leven bedraagt € 1.000. Giften zijn natuurlijk ook altijd welkom.

Opzeggen kan schriftelijk of via info@vlinderstichting.nl.

Algemeen contactadres

De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen
tel. 0317 - 46 73 46
info@vlinderstichting.nl

Algemeen Nut
Beogende Instelling
ANBI

Bezoekadres

Mennonietenweg 10, Wageningen
www.vlinderstichting.nl

Volg ons op

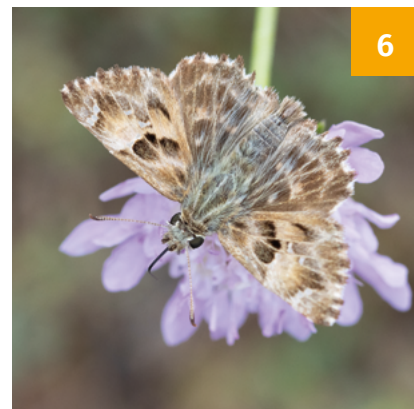
Vlinder of libel gezien?

Geef het door via www.telmee.nl.

Vragen over een vlinder of libel? Kijk op www.vlinderstichting.nl. U kunt uw vraag ook sturen naar vragen@vlinderstichting.nl.

4

6

10

13

16

22

24

26

Titia Wolterbeek

Beste donateurs,

Een nieuw vlinderseizoen staat voor de deur, ik ben heel benieuwd naar wat het ons gaat brengen. Afgelopen jaar hebben we moeten constateren dat de vlinderstand meer dan 50% is afgenomen ten opzichte van 1992. Nu we een kabinet hebben dat niet doorpakt op het gebied van stikstof, pesticiden en andere drukfactoren – belangrijke oorzaken van de achteruitgang – ben ik bang dat komend jaar niet veel beter zal zijn. Voor ons reden om te blijven 'strijden' voor onze soortgroepen. En omdat we dat doen op basis van wetenschappelijk onderzoek – waaronder de resultaten uit de meetnetten – dat wij vertalen naar praktische oplossingen, kunnen overheden niet om ons heen en worden we serieus genomen. Met De Vlinderstichting gaat het daardoor goed, we groeien langzaam maar gestaag verder. Dit voorjaar organiseren we weer het internationale wetenschappelijke congres *Future for Butterflies and Moths*. Dat doen we samen met onze partners binnen Butterfly Conservation Europe. Zo brengen we de nieuwste inzichten uit onderzoek en bescherming bijeen.

Ons werk is mede mogelijk dankzij fondsen, donaties en nalatenschappen, daar zijn wij alle gulle gevers heel dankbaar voor. We hopen jullie te ontmoeten op zaterdag 1 maart in Wageningen tijdens onze jaarlijkse Landelijke Vlinderdag. Het belooft weer een inspirerende dag te worden met lezingen, films en kraampjes. Meld je snel aan als je erbij wilt zijn!

Titia Wolterbeek
Directeur/bestuurder

Kim Huskens

Inhoud

Artikelen

meetnet dagvlinders Tegendraadse trends – de Grebbedijk	4
Kaasjeskruidkopje vestigt zich in heel Zeeland	6
Nachtvlinders in de winter? Zeker wel!	10
Oeganda: de parel van Afrika voor de vlinderliefhebber	13
De zilvertrek – uit Nederland verdwenen dagvlinders	16
Vrijwilligersgroepen voor het gentiaanblauwtje	21
Tengere grasjuffer profiteert van nat én droog	22
Het nut van vlinders	24
Grote vuurvlinder vliegt nog in Rottige Meente	26

Rubrieken

Wetenschappelijk	20
Boeken	28
Giften	29
In 't kort	29
Nieuws	30
(Web)winkel	31
Opmerkelijk	32

Tegendraadse trends de Grebbedijk

Dat veel vlindersoorten achteruitgaan, is voor veel vlinderaars een realiteit waarmee we moeten leven. Maar er zijn ook plekken waar het wél goed gaat! Kunnen we hier wat van leren? Het meetnet vlinders leent zich hier bij uitstek voor. In het meetnet worden immers vlinders volgens een vaste methode geteld, waarmee we de ontwikkelingen op die route kunnen vergelijken met regionale of landelijke trends.

Een voorbeeld van een route waar de trend voor een aantal vlinders 'tegendraads' is, ligt langs de Grebbedijk bij Wageningen. Op zich lijkt het een dijk als zovele andere, beheerd door het waterschap (hier Vallei en Veluwe), maar toch zijn een paar zaken anders:

Tekst:

Chris van Swaay
De Vlinderstichting
& Bram Borkent

CBS

Foto's:

Chris van Swaay

- De dijk heeft nog een bloemrijke dijkflora, met een groot deel van het jaar bloeiende planten zoals beemdkroon, marjolein en knooppkruid.
- De dijk ligt pal op het zuiden. Daardoor is het er altijd net iets warmer.
- Het beheer van de dijk wordt door het waterschap teruggekoppeld met medewerkers van De Vlinderstichting, waarvan sommige ook de tellingen doen. Daarmee hebben we samen met het waterschap het beheer optimaal kunnen afstemmen op de vegetatie, bloemen en vlinders.

In 2011 en 2012 werd de dijk twee keer per jaar geheel gemaaid, daarna stonden er in een jaar midden in de zomer enkele weken schapen, maar daarna bestaat het beheer uit:

- Vroeg in het seizoen (meestal april) kort begraa-

zen met veel schapen (meestal maar een week). Zo gaat de vegetatie kort het bloeiseizoen in.

- De bovenste of onderste helft wordt in juni of juli gemaaid en afgevoerd, enkele weken later de andere helft. Zo blijft altijd een deel van de bloemen staan.
- In september wordt nog een keer op die manier gemaaid. Zo gaat de vegetatie uiteindelijk kort de winter in. Onder aan de dijk, in de uiterwaarden, blijft wel op plekken lang gras staan.

De dijk is nu eenmaal gemaakt met rivierklei, en dat is een voedselrijke (maar ook goed gebufferde) bodemsoort, die twee keer per jaar gemaaid wordt. Een groot voordeel van deze 'traditionele' manier van maaien is dat de dijk goed doorworteld en daarmee sterker is (zie ook www.STOWA.nl). Dat is ook wel nodig, want in veel winters staan de uiterwaarden tot een eind tegen de dijk onder water.

De dijk blijkt steeds meer vlinders aan te trekken. Vooral de bloeiende beemdkroon en marjolein werken als magneten voor dagpauwogen en atalanta's. Gele en oranje luzernevlinders vliegen oost-west of

De Grebbedijk in Wageningen.

juist andersom en gebruiken de warme bloemrijke dijk als een baan om verder te trekken. De koningin-nepage komt af en toe langs om eitjes af te zetten op de bloeiende wilde peen.

Maar de grote aantallen bruin zandoogjes en bruin blauwtjes springen in de zomer het meest in het oog. Verder was er in 2021 een vestigingspoging van het groot dikkopje. In totaal zijn er 22 geteld, maar in 2024 zijn er geen meer gezien. Blijkbaar kan het groot dikkopje niet goed omgaan met de korte vegetatie en het soms hoge water in de winter. Het hooibeestje vestigde zich wel succesvol, al lag het aantal in 2024 nog maar erg laag.

Toch is het niet het hele jaar feest: met name in het voorjaar als er nog weinig bloeit, zijn er ook tellingen met geen of weinig vlinders. Het oranjetipje zit liever op de noordkant van de dijk, en komt maar af en toe kijken (maar wel steeds vaker). En ook begin juni kun je soms tussen de bloemen lopen en geen of maar een enkele vlinder tellen.

Maar al met al is de balans positief: er komen steeds meer vlinders van steeds meer soorten. Het beheer van de dijk zou misschien nog beter kunnen, maar toch is het nu al voldoende om het aantal vlinders van een aantal soorten tegen de landelijke trend in te laten stijgen. Natuurlijk helpt ook de ligging (altijd pal in de zon) en de gebufferde bodem, waardoor er geen verzuring door stikstofdepositie is.

Helaas is de toekomst van dit stukje dijk niet zo rooskleurig. De dijk staat op het programma om verzwared te worden. Verzwaring betekent dat de dijk niet alleen hoger wordt, maar ook verbreed zal moeten worden. Dat kan hier alleen aan de zuidkant, waar ook de route ligt. Die zal dus op termijn geheel verdwijnen. We zullen er bij het waterschap op aandringen dat de bijzondere vegetatie zo goed mogelijk bewaard blijft. Dat zou kunnen door nu zaad te verzamelen en later weer in te zaaien. Misschien kunnen de beste stukken afgeplagd worden en later weer worden teruggeplaatst? Het valt in ieder geval te proberen, het is een van de fraaiste stukjes Grebbedijk.

Wij gaan het natuurlijk volgen, en zullen ook na de dijkverzwaring blijven tellen. We hebben tenslotte al veertien jaar geteld, en kunnen daarna volgen of en hoe de dijkvegetatie en de vlinders zich zullen herstellen. We hopen ervan te kunnen leren, zodat deze ervaringen ook elders kunnen worden ingezet. Wel is al duidelijk dat op rivierklei de combinatie van

vroeg in de lente kort intensief begrazen, gevolgd door twee keer per jaar gefaseerd maaien positief is voor de bloemen en de dagvlinders.

Bruin blauwtje.

Tabel. Gemiddeld aantal vlinders per soort per jaar op de route Grebbedijk in vijf perioden als elk jaar elke week geteld zou zijn*. <1 betekent dat er gemiddeld minder dan 0,5 vlinder is (meestal maar één vlinder in die periode). De graslandvlinders, die het met name goed doen op deze route, zijn dikgedrukt.

Soort	2011-2013	2014-2016	2017-2019	2020-2022	2023
atalanta	0	2	3	8	9
bont zandoogje	2	0	0	1	5
boomblauwtje	0	0	1	1	0
bruin blauwtje	7	3	6	49	193
bruin zandoogje	109	212	108	327	470
citroenvlinder	0	1	1	2	1
dagpauwoog	1	3	5	105	39
distelvlinder	1	1	2	<1	0
gehakkelde aurelia	0	1	1	1	2
gele luzernevlinder	1	0	1	0	0
groot dikkopje	0	0	0	5	1
groot koolwitje	1	4	6	2	2
hooibeestje	0	0	0	18	62
icarusblauwtje	13	21	61	56	41
klein geaderd witje	10	22	15	14	6
klein koolwitje	38	13	14	26	31
kleine vos	11	83	6	16	8
kleine vuurvvlinder	3	<1	1	4	8
koninginnenpage	0	0	1	1	0
oranje luzernevlinder	5	<1	1	3	0
orantjetipje	0	0	0	1	0
zwartsprietdikkopje	12	16	3	21	15

* In een ideale wereld wordt er gedurende het vlinderseizoen elke week geteld. In de praktijk kan dit niet door bijvoorbeeld te slecht weer of ziekte van de teller. Dat betekent niet dat er dan helemaal geen vlinders te zien zijn, maar er zijn alleen geen data beschikbaar voor die week. Daarom wordt er door het CBS bijgeschat voor de tellingen voor de momenten dat er niet geteld is, zodat de trendberekeningen statistisch te verantwoorden zijn.

Meer lezen?

Lees meer over de voordelen van bloemrijke sterke dijken via STOWA: www.stowa.nl/deltafacts/waterviligheid/innovatieve-dijkconcepten/bloemrijke-sterke-dijken ●

Kaasjeskruidikkopje vestigt zich in heel Zeeland

We hebben al enige tijd te maken met de opmars van het kaasjeskruidikkopje. Een standvlinder *erbij* (Van Swaay, 2018) was het bericht. Echt “erbij” was dat niet, het was meer “terug van weggeweest”. Zie ook de publicatie van Jurgen Couckuyt (2021) die de “eb en vloed” areaalverbreiding van de soort in de Benelux sinds 1830 analyseert. In 2018 werd de soort in Zeeuws-Vlaanderen vastgesteld en in de daaropvolgende jaren vestigde hij zich daar stevig. De Westerschelde leek een te grote barrière te zijn om verdere uitbreiding naar de rest van Zeeland te faciliteren.

Tekst:

Jan Meerman

In 2022 werd de Westerschelde blijkbaar toch overwonnen, want ineens waren er verspreide waarnemingen in Walcheren en Noord- en Zuid-Beveland en één in Ouwkerk op Schouwen-Duiveland.

Nu is deze soort eenvoudig te monitoren, weliswaar niet als vlinder, maar wel als rups. De rupsen creëren, zoals veel dikkopjes, een opvallend kokertje van samengespannen blad waarin ze zich terugtrekken als ze niet eten (figuur 1). Als je dit eenmaal herkent, zijn de rupsen niet moeilijk te vinden (figuur 2). Maar ondanks ijverig nazoeken van potentiële voedselplanten voor de rupsen op Schouwen-Duiveland in 2022 en 2023, bleven vondsten daar aanvankelijk uit. Het leek erop dat de soort zich hier nog niet had weten te vestigen.

Bingo!

Op 27 september 2023 vond ik toch ineens een handjevol kaasjeskruidikkopjerupsen op Schouwen-Duiveland. Hierop volgde een zoektocht door Schouwen-Duiveland, Tholen en Sint Philipsland om kaasjeskruidplantjes te zoeken en na te zien op rupsen. In totaal vond ik op alle drie de locaties rupsen. Hiervoor onderzocht ik in 2023 71 locaties met groot kaasjeskruid *Malva sylvestris*, donker kaasjeskruid *Malva sylvestris* var. *mauritanica* of stokroos *Alcea rosea* en op 19 daarvan vond ik in totaal 70 rupsen (figuur 3). Ook in 2024 ging de vestiging door en tegen het eind van het jaar kon ik de soort bevestigen van alle hoeken van Schouwen-Duiveland (met uitzondering van de duinen, waar kaasjeskruid ook minder voorkomt) en Sint Philipsland. In totaal wer-

den in 2024 147 locaties met geschikte voedselplanten doorzocht en op 93 daarvan kon inderdaad de soort bevestigd worden. Via Waarneming.nl kon ook nog een aantal locaties toegevoegd worden. Een korte zoektocht op het naastgelegen Goeree-Overflakkee leverde geen waarnemingen op (figuur 3).

Parasitoïden

De in 2023 gevonden rupsen van Zeeuws-Vlaanderen bleken voor een belangrijk deel geïnfecteerd te zijn met een schildwesp (*Braconidae*) en in mindere mate door een sluipvlieg (*Tachinidae*).

Mijn veronderstelling is dat de over de Oosterschelde migrerende vlinders (althans voorlopig) hun soortspecifieke parasitoïden achter zich zouden kunnen laten. Dit voortblijven van parasitoïden zou weleens een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de snelle areaaluitbreiding van deze soort in Noord-Zeeland.

Die areaaluitbreiding van het kaasjeskruidkoppje op Schouwen-Duiveland verliep in 2024 in een rap tempo, en om te testen of parasitoïden inderdaad nog afwezig waren, verzamelde ik in augustus 25 rupsen, waarvan er toch één gevonden werd met *Cotesia*-achtige coconnetjes plus een andere met een *Tachinidae*-sluipvliegenpop. Om de proef te herhalen, verzamelde ik in oktober nog eens 60 rupsen waarvan er geen enkele een parasiet opleverde. De soort lijkt dus niet helemaal parasitoïdenvrij te zijn op Schouwen-Duiveland. Van het kaasjeskruidkoppje is bekend dat ze door minstens 5 soorten parasitoïden aangetast kunnen worden (Toro-Delgado et.al., 2022). Hoe dan ook: ongetwijfeld zullen de soorteigen parasitoïden hen vroeg of laat inhalen.

Biotoop

Figuur 3 laat duidelijk zien dat, hoewel de soort nu van alle hoeken en gaten van Noord-Zeeland bevestigd is, de nadruk van de verspreiding toch ligt op de kuststrook (behalve duinen) en dus op de zeedijken. Dit heeft een aantal redenen.

Groot kaasjeskruid, de voornaamste waardplant, komt algemeen voor, maar heeft vaak een vrij gefragmenteerde verspreiding. Meestal groeit een aantal planten vrij dicht bijeen en ze zijn dan van andere populaties gescheiden over een afstand van tientallen of zelfs honderden meters. Zeedijken dwingen eileggende vrouwtjes er haast toe om langs de zeedijk te blijven vliegen, waardoor ze meteen een grote kans hebben om de volgende groep kaasjeskruidplanten tegen te komen. Binnendijks kunnen

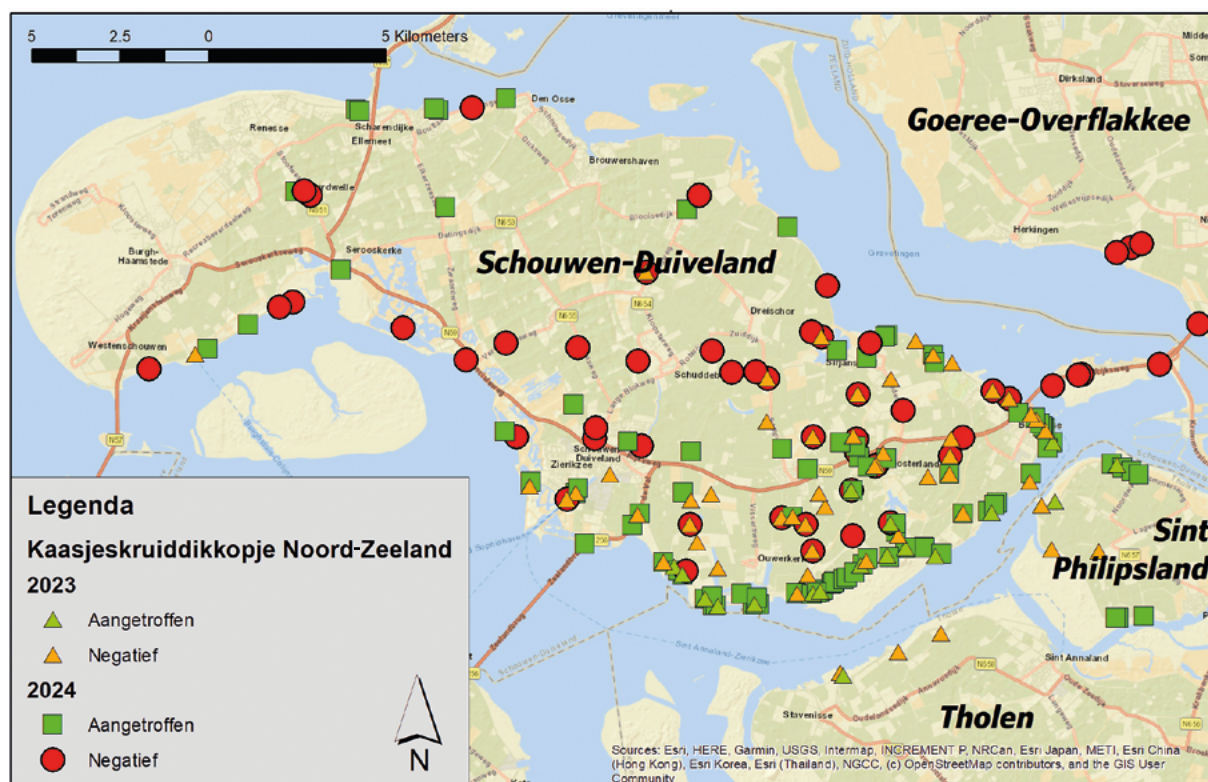
Figuur 1. Blad van groot kaasjeskruid met twee rupsen-kokertjes van teruggevouwen bladdelen.

Figuur 2. Rups van het kaasjeskruidkoppje op het blad van groot kaasjeskruid.

de vrouwtjes feitelijk alle kanten op en hebben dan minder kans om geschikte eilegplaatsen te vinden.

De zeedijken zijn overigens niet een biotoop zonder gevaren. De dijken vallen onder de verantwoordelijkheid van het waterschap dat ze op zijn beurt veelal verpacht aan boerenbedrijven om te beheren als weidegrond voor schapen of voor de productie van fourage (veevoer). In het laatste geval ligt de nadruk erg op de productie van gras. Het waterschap verwacht ook van de pachters dat ze uiterlijk 15 oktober

Figuur 3. Locaties in 2023 en 2024 onderzocht op het voorkomen van het kaasjeskruidkoppje.

Albert Vliegenhart

de dijk nog een laatste keer kort maaien. Lang niet alle kaasjeskruidkoppjerupsen zijn dan al in winterrust aan de voet van de plant. De beste biotoop die dan overblijft, is de onderkant van de dijk: de steenglooiing.

Een extra interessante biotoop wordt gevormd door muraltmuurtjes. Een muraltmuur is een betonnen muurtje boven op een dijk, dat diende als alternatieve en goedkope dijkverhoging zonder noodzaak tot dijkverbreding. Deze muurtjes werden op grote schaal aangelegd in het begin van de vorige eeuw. Maar bij de watersnood van 1953 bleken ze niet te voldoen en daarom werden de meeste bij dijkverhogingen na 1953 weer afgebroken. Er zijn nog wel restanten bewaard gebleven en die hebben inmiddels de status van rijksmonument. De muurtjes bemoeilijken het maaien waardoor er aan de voet van de muurtjes een rijkere vegetatie ontstaat. Overigens maait het waterschap deze vegetatie toch zeker eenmaal per jaar om houtige gewassen (vooral braam) te onderdrukken. Met name de muraltmuurtjes die een zuidelijk aspect hebben, creëren een warmer microklimaat waar het kaasjeskruidkoppje dankbaar gebruik van maakt.

Een muraltmuur aan de zeedijk bij Oosterland.

De rupsen van het kaasjeskruiddikopje werden voornamelijk gevonden op groot kaasjeskruid. Ze werden echter ook gevonden op stokroos en vijfdelig kaasjeskruid *Malva alcea*. Ook verschillende cultivars van groot kaasjeskruid, zoals donker kaasjeskruid, kunnen dienen als voedselplant. Deze worden vaak toegepast in zaadmengsels voor akkerranden. Uitgebreid zoeken in akkerranden leverde weinig rupsen op, maar ze werden wel gevonden. De akkerranden bieden dan ook niet de open, snel opwarmende biotoop (Couckuyt, 2021) die de soort nodig heeft en die de zuidelijke steenglooiingen van de dijken wel bieden. Evenmin biedt het de “vrijstaande voedselplanten” die Bink (2013) aangeeft als vereiste voor de soort. Daar komt nog bij dat akkerranden blootgesteld zijn aan pesticidedrift. Ik betwijfel dus of de akkerranden met donker kaasjeskruid van enig belang zijn voor het kaasjeskruiddikopje. De toekomstige ontwikkeling van de populatie van de soort zal het leren.

Dankwoord

Het speurwerk naar het kaasjeskruiddikopje vond plaats als project van de Natuur- en Vogelwacht

Schouwen-Duiveland Vlinderwerkgroep met hulp van zijn leden. Verder leverde Richard Zwart een belangrijke bijdrage door het vinden van nieuwe locaties.

Literatuur

- Bink, F.A. 2013. Dagvlinders in de Benelux. 191 pp. Bink, Bennekom.
- Couckuyt, J. (2021). Is de spectaculaire uitbreiding van het Kaasjeskruiddikopje *Carcharodus alceae* (Lepidoptera: Hesperiiidae) in de Lage Landen het gevolg van de klimaatverandering? Phegea, 147.
- Duistermaat, L. (2020). Heukels' Flora van Nederland.
- Toro-Delgado, E., Hernández-Roldán, J., Dincă, V., Vicente, J. C., Shaw, M. R., Quicke, D. L., ... & Vila, R. (2022). Butterfly-parasitoid-hostplant interactions in Western Palearctic Hesperiiidae: a DNA barcoding reference library. Zoological Journal of the Linnean Society, 196(2), 757-774. <https://doi.org/10.1093/zoolinnean/zlac052>.
- Van Swaay C. 2018. Een standvlinder erbij: Het kaasjeskruiddikopje. — De Vlinderstichting, Vlinders 33 (3): 13. ●

Nachtvlinders in de winter? Zeker wel!

Wanneer de winter zijn intrede doet, of laat ik zeggen, wanneer het iets kouder begint te worden dan een graadje of twaalf overdag, zie ik veel nachtvlindersaars hun val weer opruimen. Dit is vaak rond eind september, wanneer het najaarsdipje zijn intrede doet. En ja, ook ik moet zeggen dat het die korte periode best weleens saai kan zijn. Maar om meteen je val op te ruimen met het idee om hem pas in april weer te pakken, dat gaat me wat ver. Even doorbijten en je zit in half oktober, de periode dat het weer heel leuk en interessant kan worden op het gebied van de nachtvlinders. En ook daarna, in november, december, januari en februari is het bij vlagen zeker niet saai. Niet voor niets vragen we onze vrijwilligers binnen het nachtvlindermeetnet om jaarrond te tellen. Het kan zo veel leuke soorten en aantallen opleveren! Ik geef jullie graag een inkijkje in de 'wintermotten'.

Laten we bij het begin beginnen. Vanaf wanneer beginnen de echte najaarssoorten met vliegen? Voor mij is de eerste grote wintervlinder altijd het startschot voor deze periode. Nu kwam die voor mij best vroeg, namelijk al op 14 september. Normaal gesproken vang ik mijn eerste een stuk later, zo rond half oktober. Naast de grote wintervlinder kun je vanaf half oktober ook andere typische najaarssoorten tegenkomen, zoals de gepluimde spanner en

de herfstspanner. Bij de laatstgenoemde soort zit overigens ook nog wel weer een verhaal, want de herfstspanner kun je als vlinder eigenlijk niet onderscheiden van twee andere soorten: de november-spanner en de bleke novemberspanner. Zelf noteer ik ze altijd als verzamelsoort aangezien ik ze niet op zicht durf te determineren. Bij de mannetjes kun je aan het genitaal zien welke soort het is. Maar ja, om nu ieder beest mee te nemen en onder de micro-

Tekst & foto's:

Rik Wever

De Vlinderstichting

De zwarte herfstspinner is een typische soort voor de maand november.

Het vrouwtje van de grote wintervlinder heeft geen vleugels.

scoop te bekijken, dat gaat mij ook wat ver. Desondanks kunnen deze 'herfstspanners' in oktober best algemeen zijn. Zelf vang ik in het bos soms tientallen exemplaren per LedEmmer. Dat geldt trouwens ook voor de eerdergenoemde gepluimde spanner. In de bebouwde kom zullen deze aantallen overigens lager liggen, dus wees niet teleurgesteld als je in je tuin maar enkele vlinders vangt of een lege val hebt.

Een andere soort die in oktober algemeen kan zijn, is de kromzitter. Deze bruinachtige uilensoort vliegt voornamelijk in bossen, maar ook in tuinen kun je deze soort tegenkomen. De rupsen van deze soort bungelen met regelmaat krom aan hun voedselplant, waar hij uiteraard zijn naam aan te danken heeft. Zelfs tot in december kan je de imago's van de kromzitter tegenkomen, hoewel vanaf half november de spoeling wel weer dunnetjes wordt. Oktober is zoals gezegd de toptijd voor deze soort. Ook de zwarte herfstspinner, een soort die van populier leeft als rups, is in november een regelmatig geziene gast in de nachtvlindervallen.

Wat ik altijd een bijzonder fenomeen vind, zijn de vrouwtjes van de in de winter vliegende spanners. Deze hebben namelijk geen, of sterk gereduceerde vleugels. Ze steken al hun energie in de voortplanting, en dus hoeven ze niet te kunnen vliegen en ze eten ook niet. Zo'n vrouwtje ziet er heel apart uit

als je haar de eerste keer ziet. Ze ziet er precies uit zoals je je misschien voorstelt bij een vlinder zonder vleugels: enkel een dik achterlijfje met pootjes. Ze rust op een boomstam en heeft een zeer kleine actieradius. Soms lopen ze van de ene boom naar de andere, maar dat komt niet heel vaak voor. Ook van een aantal algemene najaars- en wintersoorten kunnen de vrouwtjes niet vliegen: de grote wintervlinder, de najaarsspanner, de kleine wintervlinder en de berkenwintervlinder. In januari en februari vliegen er een paar andere soorten waarbij dit ook speelt: de kleine en grote voorjaarsspanner, de perentak, de voorjaarsboomspanner, de voorjaarsspanner en ook bij de voorjaarskortvleugelmot, een microvlinder, heeft het vrouwtje heel korte vleugels. De mannetjes van al deze genoemde soorten kunnen trouwens prima vliegen. Aan hen de taak om een vrouwtje te vinden, dat vanaf een tak of boomstam feromonen uitscheidt om hem te lokken. De mannetjes komen overigens heel goed op licht, vooral in bossen kun je op avonden waar de temperatuur een deel van de avond boven de 5 graden is soms tientallen exemplaren vangen. Doe het niet iedere avond op dezelfde plek, dan hebben ze ook nog de kans om zich voort te planten.

De kleine wintervlinders vliegen in november en december. Je kunt ze lokken met een lichtval, maar nog makkelijker is om tijdens een avondwandeling met

In Nederland en België komen dertien soorten voor waarvan de vrouwtjes sterk gereduceerde vleugels hebben. Vijf van deze soorten vliegen voornamelijk voor de jaarwisseling en de overige acht na de jaarwisseling.

Meer informatie over vleugelose vrouwtjes en een herkeningsfolder staat op www.vlinderstichting.nl/vleugellose-vrouwtjes.

De najaarsgeneratie van de gehaakte steltmot, die als rups leeft van Spaanse aak, overwintert als imago.

In het late najaar kunnen op relatief warme avonden tientallen nachtvinders worden gelokt. Voornamelijk in het bos, binnen de bebouwde kom worden deze aantallen zelden gehaald.

een zaklamp boomstammen af te zoeken. De rupsen eten veel verschillende soorten loofbomen en struiken, dus je kunt ze op verschillende soorten vinden. Soms vind je tientallen mannetjes, zittend op een stam. Als je goed zoekt, zul je er ongetwijfeld ook vrouwtjes tussen vinden. Zelf tel ik in deze periode altijd de wintervinders op een vaste route in het

parkje bij mij in het dorp. Door een kwartiertelling via de ButterflyCount-app te doen en de aantallen exact te tellen, kunnen we ook nog eens iets met de data.

Soorten als de bosbesuil, de zwartvlekwinteruil en de wachtervlinder zijn echte 'wintervinders'. De vlinders kruipen vanaf ongeveer oktober uit hun pop en overwinteren dan als imago. Als het in het vroege voorjaar weer iets warmer begint te worden, bijvoorbeeld eind februari of maart, komen ze uit hun winterrust. Je kunt ze dan goed lokken door smeerpap op de boomstammen te smeren. De vlinders hebben een lange periode niks gegeten en zullen zich dan zeker laten verleiden door het zoete smeerseltje op een boom. Daarnaast is mijn ervaring dat je deze soorten ook zelfs op 'warme' avonden in januari, als de temperatuur boven nul is, op licht kunt vangen. Wanneer je de val zet, let dan ook op de microvlinders. Sommige bladrollers en steltmotten overwinteren ook als imago.

Zolang je de zachte avonden uitzoekt, is het in het najaar en in de winter dus zeker niet saai om naar nachtvinders te gaan kijken. En dan heb ik het nog niet eens gehad over de rupsen die je in de winterperiode kunt vinden. Ruim je nachtvlindertrap dus zeker niet op in september, maar geef het jaarrond tellen eens de kans. Ik ben inmiddels verkocht! ●

Oeganda: de parel van Afrika voor de vlinderliefhebber

Toen mijn vrouw voorstelde om op vakantie naar Oeganda te gaan, had ik beelden in mijn hoofd van gorilla's en chimpansees, olifanten en krokodillen. Dus ik zei onmiddellijk ja. Toen ik even verder dacht, kwamen de ontdekkingsreizen naar de bron van de Nijl in mijn gedachten op en de gewelddadige dictatuur van Idi Amin. Vervolgens de vraag: zouden er ook een beetje vlinders te zien zijn?

Tekst & foto's:
Sven Bontenbal

Oeganda ligt in Oost-Afrika en is bijna zes keer groter dan Nederland. De machtige Nijl doorklieft het land vanuit het enorme Victoriameer via de Murchison Falls naar Soedan. Op de grens met de Democratische Republiek Congo liggen nog twee andere grote meren: het Edwardmeer en het Albertmeer. Centraal in Oeganda ligt het enorme Kyogameer. De ligging aan de vulkanische Albertslenk en de positie pal op de evenaar in combinatie met de aanwezigheid van al dat overvloedige zoete water maakt van Oeganda een zeer vruchtbaar land. Overal worden bananen, ananassen, avocado's, cassave en andere landbouwproducten geoogst. De twee regenseizoenen en het warme klimaat doen de rest. Oeganda is landschappelijk een prachtig en divers land. Het loopt van uitgestrekte savannes op 600 meter hoogte tot het topje van vulkanen op 5.100 meter hoogte en van droog grasland tot tropisch regenwoud.

Biodiversiteit ten top

Deze klimatologische en geografische omstandigheden hebben tot een explosie van biodiversiteit geleid. Oeganda is het land met de hoogste soortenrijkdom per vierkante kilometer van alle Afrikaanse landen. De vlinderfauna is dan ook overweldigend. Op internet circuleren lijsten met ruim 1.200 soorten vlinders. Ik kwam op onze reis echter soorten tegen die niet op deze lijsten stonden en ontdekte zo bij toeval dat deze lijsten incompleet waren. Daarop ben ik zelf gaan zoeken naar mogelijkheden om wél tot een complete landenlijst te komen. Op de website van de Lepidopterists' Society of Africa vond ik artikelen van alle op dit continent voorkomende soorten taxonomisch gerangschikt inclusief hun verspreiding. Een-voor-een heb ik al deze artikelen doorgespit. Dit monnikenwerk heeft een nieuwe landenlijst opgeleverd van liefst 1.412 soorten:

🦋 *Papilionidae* (pages): 36

Mgahinga NP, mijn vrouw met de parkrangers.

- 🦋 *Pieridae* (witjes): 105
- 🦋 *Nymphalidae* (aurelia's): 484
- 🦋 *Lycaenidae* (blauwtjes): 530
- 🦋 *Hesperiidae* (dikkopjes): 253
- 🦋 *Riodinidae* (prachtvlinders): 4

Wat gelijk opvalt, is het grote contrast tussen de Oegandese samenstelling van de vlinderfauna en bijvoorbeeld die van Zuid-Amerika. Daar zijn de *Hesperiidae* de grootste familie, terwijl die in Oeganda volledig overvleugeld worden door de *Lycaenidae*. In Zuid-Amerika vormen de *Riodinidae* een grote familie, terwijl die in Oeganda met nauwelijks een handvol soorten is vertegenwoordigd.

Op safari

Onze reis voerde ons van het vliegveld in Entebbe, via een tussenstop in een reservaat voor de bedreigde neushoorn, naar Murchison Falls NP in het

Zicht op de vulkanen van Mgahinga NP.

Euphaedra vicina, een van de nieuwe soorten voor Semuliki.

noordwesten van het land. Zelfs op de uitstekende geasfalteerde wegen een reisdag van acht uur. Ik had me dus ingesteld op een lange dag op de weg met weinig vlinders. In het neushoornreservaat echter troffen we een puddle party aan (een plek waar veel vlinders bij elkaar komen om mineralen te drinken) in een bocht van de weg met als resultaat dat er op het eind van deze reisdag al 39 vlindersoorten op de teller stonden. Dat bleek een goede indicator te zijn van wat we konden verwachten: overal waar we keken tijdens deze vakantie vlogen vlinders in alle kleuren en maten. In Murchison Falls NP bijvoorbeeld waren het vooral de vlinders uit de familie *Pieridae* die dominant waren. In de droge bermen van de zandwegen vlogen tientallen exemplaren van *Belenois aurota* en het vals oranjetipje *Colotis evagore antigone*.

In het regenwoud

Waar ik bijzonder naar had uitgekeken, was ons bezoek aan Semuliki NP. Dit relatief kleine nationaal park ligt aan de grens met de Democratische Republiek Congo en vormt de uiterste oostelijke uitloper van het gigantische Centraal-Afrikaanse regenwoud. Je kunt daarom in Semuliki soorten zien die je nergens anders in Oost-Afrika treft. De Democratische Republiek Congo is helaas niet bereikbaar vanwege de veiligheidssituatie, dus biedt Semuliki tevens de kans om toch typische bewoners te zien van het Congolese regenwoud. Vanuit Nederland had ik contact gelegd met Scott Forbes, een Engelse wetenschapper die al jaren onderzoek doet naar de vlinderfauna in dit park. Helaas was Scott zelf niet in de gelegenheid om er tegelijk met ons te zijn, maar zijn lokale assistent Joachim was er

Een puddle party in het neushoornreservaat. Dit drinkgezelschap bestaat voornamelijk uit *Graphium leonidas* en één *Graphium antheus*.

Boven: *Telchinia penelope*.

Onder: *Mylothris ruandana subsolana* in copula.

Precis octavia.

wel. Hij zorgde samen met parkranger Alex voor een onvergetelijke dag. De mannen hadden gefermenteerde bananen voorbereid om vlinders te lokken en een aantal vallen meegenomen. Aan het eind van de dag bleken we 75 soorten dagvlinders te hebben gezien. Die heb ik bij thuiskomst uiteraard gedeeld met Scott. Er zaten vier soorten tussen die nieuw zijn voor Semuliki: *Graphium ucagelon*, *Euphaedra vicina*, *Acleros mackenni* en *Gretna carmen*. Daarmee komt het toch al niet geringe totaal aantal soorten voor dit park op 609. Dat ik in één willekeurige dag vier soorten kon toevoegen, zegt alles over de enorme biodiversiteit van dit gebied en hoeveel er nog te ontdekken valt, ondanks jaren van transecten lopen door Scott Forbes & co.

Op hellingen van Mount Sabinyo

Aan het einde van onze reis bezochten we nog kort Mgahinga NP in het uiterste zuidwesten van Oeganda op de grens met Congo en Rwanda. Dit piepkleine park van 34 vierkante kilometer is bekend om de vulkaanketen en de berggorilla's, maar wist ons opnieuw te verbazen met unieke vlindersoorten die we nergens anders zagen. Zo kwamen we een koppel "in copula" tegen van *Mylothris ruandana subsolana*, een zelden gefotografeerd lid van de familie Pieridae en eenvoudig te determineren aan de hand van de geel-oranje stippen op de achtervleugelrand. Een andere mooie ontdekking was *Hypolycaena jacksoni*, een lid van de familie Lycaenidae met een lange staart, witte onderzijde met rode tekening en een dieprode

bovenzijde, opnieuw een soort die zeer zelden gefotografeerd wordt.

Alle verwachtingen overtroffen

Wij kwamen buitengewoon tevreden terug van onze reis naar Oeganda. Het prachtige land, de vriendelijke bevolking, onze deskundige gids (inmiddels ook aangestoken door het vlindervirus!) en het zonnige weer zorgden voor een perfecte reis. En nog nooit zag ik zoveel vlindersoorten op wat een "normale" vakantie was en geen gespecialiseerde vlinderreis. Met 275 soorten heb ik bijna 20% van de Oegandese vlinderfauna waargenomen. Alle reden om nog een keer terug te gaan!

Bronnen

African Butterfly Database <https://abdb-africa.org/locality/39840>.

List of butterflies of Uganda (Wikipedia) en.wikipedia.org/wiki/List_of_butterflies_of_Uganda.

Metamorphosis - Article List www.metamorphosis.org.za/?p=articles&s=List&pt=166.

Pain, D. J., Fishpool, L., Byaruhanga, A., Arinaitwe, J., & Balmford, A. (2005). Biodiversity representation in Uganda's forest IBAs. *Biological Conservation*, 125(1), 133-138.

semulikibutterflies - Research, Conservation and Education, western Uganda <https://www.semulikibutterflies.com>. ●

De zilervlek

Uit Nederland verdwenen dagvlinders

Tekst & foto's: Chris van Swaay
De Vlinderstichting

Vijftien soorten dagvlinders verdwenen er uit Nederland. In deze miniserie leggen we telkens een van de verdwenen soorten onder de loep. Hoe verdween deze soort? Waarom verdween hij? En zou hij nog kunnen terugkeren?

Al lijken zilveren maan en zilvervlek qua naam en uiterlijk veel op elkaar, in het echt zullen ze elkaar in Nederland weinig tegengekomen zijn. Waar de zilveren maan ooit zo ongeveer overal voorkwam waar viooltjes groeiden, was de zilvervlek een bosvlinder met een beperkt voorkomen.

Al in 1853 vermeldt De Graaf de zilvervlek voor Nederland: *"In een bos bij Empen (v.E.)."* Dat v.E. slaat op de heer Van Eyndhoven, die in de streek ten westen van Zutphen destijds ook spiegeldikkopjes ving. Snel len wist in 1867 al iets meer: *"Zeldzaam in Nederland en tot dusver alleen in Gelderland, in de omstreken van Zutphen, bij Empen en bij Vorden eenige malen gevangen. Ook in Limburg vermeld."* Limburg werd lang als een buitenbeentje beschouwd en niet altijd meegenomen in beschrijvingen van de Nederlandse fauna, of zoals hier, via een extra vermelding. Die vermelding in Limburg komt van Maurissen die in 1866 over de zilvervlek schreef: *"N'est pas rare dans les bois taillis"* ("niet zeldzaam in hakhoutbossen", Maurissen schreef in het Frans). Hij vond het blijkbaar niet nodig om er een nadere plaatsaanduiding bij te doen. Vermoedelijk omdat hij de soort op meerdere plekken tegen was gekomen. Vrijwel al het bos was destijds overigens hakhoutbos.

Daarna werd de zilvervlek op steeds meer plekken gevonden. Dit hing ongetwijfeld ook samen met toenemend bosareaal én de toegenomen (trein)mobiliteit van vlinderaars. Midden 19e eeuw was Nederland nog bijzonder arm aan bos. Al hadden we nog wel het Beekbergerwoud (ontgonnen in 1871), een bos waar Van Eyndhoven wellicht ook zijn vlinders vandaan had. Het was tenslotte niet zo heel ver weg van Empe. Vrijwel alle bomen in het landschap hadden een nut, meestal als knotboom of als hakhout. In de tweede helft van de 19e eeuw werd dit gebruik steeds minder en ontstonden steeds meer hoogopgaande bossen. Al zullen die zeker in het begin nog vaak laag en open geweest zijn.

Er zitten 219 waarnemingen van de zilvervlek in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Voor al H.A. de Vos tot Nederveen Cappel wist de soort tussen 1893 en 1901 goed te vinden; met name rond Apeldoorn (Empe?), Diepenheim (bij Deventer, op het buitengoed Frieswijk, volgens Lempke (1936) in 1896 en 1897 zeer talrijk) en Laag-Soeren (ook niet heel

ver van Empe). In 1905 vindt hij ze daarna bij Winterswijk en in 1909 in De Lutte (in Twente). De Lutte zal daarna nog zeker tien jaar een plek zijn waar veel Nederlandse vlinderaars uit die tijd naartoe trokken om een exemplaar voor hun verzameling te vangen. G.A. Graaf Bentinck schrijft in 1918: *"Deze soort heb ik gedurende de 3 laatste jaren (1916-1918) in de Lutte als zeer algemeen waargenomen. Zij is aldaar in overvloed te vangen en zal daar waarschijnlijk alle jaren algemeen voorkomen."* Desondanks wordt in 1919 de laatste zilvervlek bij De Lutte gevangen, al lijkt het ook of er weinig is gezocht (alleen uit 1925 zijn er nog enkele vlinderwaarnemingen uit deze omgeving terug te vinden). Wellicht hadden alle verzamelaars de soort in hun verzameling en vonden ze het wel genoeg, De Lutte was tenslotte een hele reis in die tijd.

Ook op landgoed De Slangenburg bij Doetinchem (Achterhoek) verzamelt G.J. Klokman tussen 1903 en 1906 de soort regelmatig, en vermeldt hem ook op de vergaderingen van de Nederlandse Entomologische Vereniging (waarvan notulen zijn gemaakt). Tot 1915 wordt de soort hier gemeld.

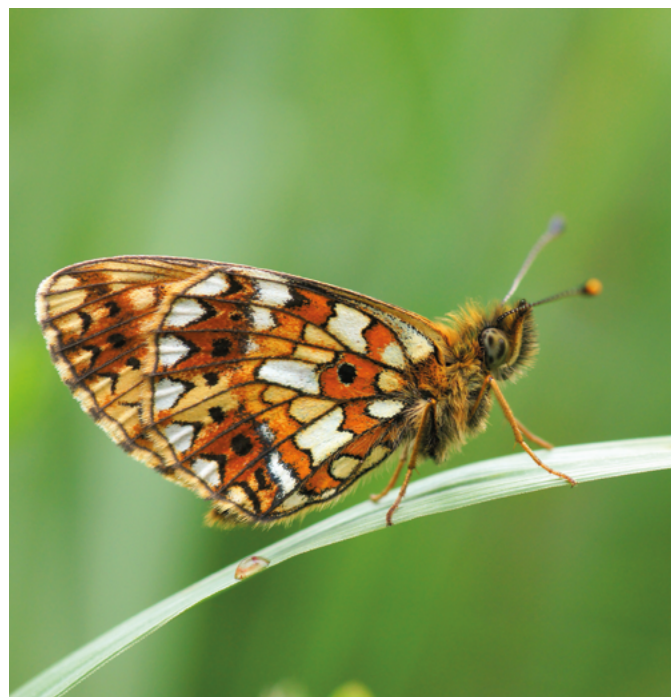
Overigens wordt de zilvervlek ook op andere plekken in Nederland gevonden, maar meestal met maar één enkel exemplaar tegelijk, en dan vooral in Brabant, Limburg, Gelderland en Overijssel. Toch noemt Lempke in 1936 de soort in zijn catalogus *"Door het gehele O. en Z., lokaal, op de vliegplaatsen vaak gewoon"*.

1923 lijkt een keerpunt. Het aantal vangsten daalt na dat jaar fors en het zwaartepunt van de waarnemingen verschuift naar Limburg. Uit de rest van Nederland komen dan alleen nog maar enkele verspreide losse waarnemingen van een individueel gevangen exemplaar. Mogelijk heeft de koude meimaand van dat jaar geleid tot het verdwijnen van enkele populaties. Al komt de soort in Europa ook nu nog op veel plekken voor met een wisselend klimaat, zoals Schotland en Noorwegen.

In Limburg komen de waarnemingen het meest uit de streek rond Roermond-Herkenbosch en Vaals-Epen-Vijlen (rond het Vijlenerbos). Maar het werden er steeds minder en in 1951 vraagt B.J. Lempke zich in de zijlijn van een artikel over 'stuifgif'(!) af of de zilvervlek nog wel in Nederland voorkomt, omdat "al

Boven: Hoogspanningsleiding door een bos in Zweden. Doordat de bomen hier niet hoog mogen groeien en regelmatig worden weggehaald ontstaat hier een prima leefgebied voor de zilvervlek. Onder: Zweden – open plek in het bos na een paar jaar. De zilvervlek kan talrijk opduiken op dit soort plekken.

Zilvervlek (onder) en zilveren maan (boven) lijken veel op elkaar, maar zo naast elkaar zijn ze met de ondervleugels goed van elkaar te onderscheiden.

haast een kwart eeuw meer een ex. gevangen is". Hierop antwoordt overigens iemand prompt met een waarneming van een exemplaar uit 1948 uit Epen in Limburg (Kammerer, 1951). Het laatste exemplaar in Limburg werd in 1956 gemeld. In 1959 vindt W.J. Boer Leffeff er nog een bij Laag Soeren in Gelderland. Ook vond hij purperstreepparelmoervlinder ("flinke populatie in NO Overijssel"), woudparelmoervlinder ("kleine populatie in Noord-Brabant") en gentiaanblauwtje ("rijke populaties in O Overijssel en NW Veluwe"). Hij schreef hierover: "[ik heb] niet de indruk gekregen van een bij uitstek goed vlinderseizoen, niet te vergelijken b.v. met het jaar 1947". Zagen wij

dit nu in een jaar dan zouden we een fantastisch vlinderjaar hebben. Het illustreert nog weer eens wat 'shifting baseline' is.

Er zit verder nog een ongedateerde waarneming uit 1969 uit Junne (Overijssel) in de NDFF, maar het is niet duidelijk wat daarvan de bron geweest is, en hij is dus ook niet te controleren.

Daarmee lijkt de zilvervlek verdwenen uit Nederland, tot in 1992 een waarneming van deze soort van Terschelling opduikt (Zumkehr, 1992). De vlinder is niet gevangen of gefotografeerd; een zwerver is altijd mogelijk, al komt op Terschelling natuurlijk ook een flinke populatie van de zilveren maan voor.

Leefgebied

Wat opvalt aan de huidige vindplaatsen buiten Nederland is dat het vaak gaat om kapvlakten of anderszins dynamische open plekken in het bos of langs bosranden. De zilvertrek blijkt zeer behendig in het opsporen en koloniseren van dit soort plekken. In Duitsland bij Keulen sloeg een storm in 1989/1990 grote gaten in het bos. Dat leidde in de jaren 1990 tot een flinke populatie van de zilvertrek, die echter na de herbebossing begin deze eeuw weer verdween (persoonlijke mededeling K.H. Jelinek). In Zweden, waar grootschalig bosbeheer nog steeds tot flinke kapvlaktes leidt, zie je de zilvertrek ook nu nog talrijk opduiken op dit soort plekken. Overigens bieden hoogspanningsleidingen door bos, waar bomen niet hoog mogen groeien en regelmatig weer worden afgezet, ook een prima habitat, dat zich ook nog eens over lange afstanden uitstrekt.

De zilvertrek is dus behoorlijk mobiel, en weet open plekken met veel viooltjes dus wel degelijk te vinden en te koloniseren, maar verdwijnt weer als het bos dichtgroeit. De vlinder zwerft dan verder op zoek naar nieuwe plekken en kan tijdelijk heel dun gezaaid zijn, tot een storm of een andere activiteit weer nieuwe open plekken creëert.

Het valt aan te nemen dat de zilvertrek in Nederland ook op dit soort plekken voorkwam. Er zijn helaas weinig beschrijvingen van de habitat (Maurissen geeft in 1866 nog de meest complete), maar in buitengoed Friesland en De Lutte was de soort een tijdje als zeer talrijk omschreven, om daarna heel snel te verdwijnen. Dat past helemaal in het beeld van een soort die open plekken koloniseert, zich snel enkele jaren vermeerdert en dan erg talrijk is, om weer te verdwijnen als het bos dichtgroeit of beplant wordt. Precies zo ging het bij Keulen ook.

In de 19e eeuw waren de meeste bossen sowieso nog hakhoutbossen en daarin werd met zekere regelmaat (grootstelsel elke 10-15 jaar) gekapt. Het hout was nu eenmaal nodig voor de kachel. Maar met de teloorgang van hakhoutbossen begin 20e eeuw verdween de zilvertrek uit Midden-Nederland. Limburg ligt natuurlijk ook dicht bij potentiële bronpopulaties in de Ardennen of Eifel, wat het tijdelijk koloniseren van open plekken in het Vijlenerbos net iets waarschijnlijker maakt. Toch was en is het bos uiteindelijk te gesloten geworden en met te weinig open plekken met veel viooltjes verdween de zilvertrek midden 20e eeuw ook uit Limburg.

Toekomst

Kan de zilvertrek nog terugkomen in Nederland? Hij komt nog voor in België en Duitsland, maar het allerbelangrijkste voor de zilvertrek zijn flink wat open plekken met viooltjes. Toen dat door een storm het geval was, bleken bossen bij Keulen gevonden te kunnen worden. Zonder flinke storm en zonder een bosbeheer dat dit soort plekken niet meteen weer volplant met bomen, geef ik de zilvertrek bij ons weinig kans. Na een storm waarin flinke gaten in een bos geslagen worden, zie je bij bosbeheerders onmiddellijk de reflex alles zo snel mogelijk dicht te planten (al mag er weleens een klein stukje zijn gang gaan). En op de zandgronden zijn viooltjes in het bos tegenwoordig ook vaak dun gezaaid. Maar in Zuid-Limburg, waar nog bossen zijn met veel viooltjes, is een hervestiging zeker niet onmogelijk. De zilvertrek is een mobiele vlinder die altijd op zoek is naar dit soort locaties. Hij kan daarbij best een keer weer in Nederland terecht komen. Maar dan moeten we wel open plekken in het bos accepteren of maken. Bovendien moeten er voortdurend nieuwe open plekken beschikbaar komen. Zo'n plek raakt na een jaar of tien ongeschikt. Eigenlijk het 'oude' hakhoutbeheer, zoals dat honderden jaren heeft plaatsgevonden. Ook goed voor veel andere planten en dieren, maar ik zie het er op grote schaal voorlopig niet van komen.

Literatuur

- Boer Leffef, W.J. (1961): Enkele mededelingen omtrent macrolepidopterologische waarnemingen in 1959. *Entomologische Berichten* 21, 45-47.
- Graaf, H.W. de (1853 (1ste stuk, uitgegeven in November 1851)): *Nederlandsche schubvleugelige Insekten* (Lepidoptera). - In: Herklots, J.A. *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland: onder medewerking van onderscheidene geleerden en beoefenaars der dierkunde*. Eerste deel. Brill, Leiden, pp. 1-55.
- Graaf Bentinck, G.A. (1918): Eenige in Nederland min of meer zeldzaam voorkomende Lepidoptera met bijbehorende vindplaatsen, en tevens eenige afwijkingen. *Entomologische Berichten* 5, 79-81.
- Kammerer, J.F. (1951): *Clossiana euphrosyne* L. *Entomologische Berichten* 13, 251.
- Lempke, B.J. (1936): *Nederlandsche Macrolepidoptera I*; *Catalogus der Nederlandsche Macrolepidoptera deel I*. *Tijdschrift voor Entomologie* 79, 238-316.
- Lempke, B.J. (1951): Reactie op 'Stuifgif en insecten', *Entomologische Berichten* 13, 223.
- Maurissen, A.H. (1866): *Macrolépidoptères observés dans le Duché de Limbourg*. *Tijdschrift voor Entomologie* 9, 169-188.
- Zumkehr, P. (1992): Zilvervlek op Terschelling. *Vlinders* 7 (4), 9. ●

Elke editie van Vlinders vertellen onze projectleiders u wat zij over vlinders en libellen gelezen (en geschreven) hebben in wetenschappelijke literatuur.

Tekst: Effect van autolampen op nachtvlinders

Jurriën van Deijk &
Michiel Wallis de Vries
De Vlinderstichting

Over het effect van kunstlicht zijn ondertussen meerdere studies gepubliceerd, maar deze studie heeft onderzocht wat het effect is van autolampen. Deze lampen creëren pulserend kunstlicht dat onvoorspelbaar en intens is, en zich uitstrekt tot voorheen donkere gebieden. Nachtvlinders hebben vaak een opmerkelijk goed nachtzicht, maar hun trage pupilreacties maken hen kwetsbaar voor dit pulserend kunstlicht. De studie toont aan dat blootstelling aan een koele fosfor-gecoate LED-puls leidde tot meer chaotische vluchten en vlucht naar het licht, wat hun overlevingskansen verkleint. Het verminderen van het gebruik van koele fosfor-gecoate LED-koplampen en overstappen op alternatieven kan de schade beperken.

Fabusova, M., Gaston, K. J., & Troschianko, J. (2024). Pulsed artificial light at night alters moth flight behaviour. *Biology Letters*, 20(11), 2024.0403.

Dagvlinders dragen ook bij aan bestuiving

Vaak worden dagvlinders weggezet als de kneusjes onder de bestuivers in vergelijking met bijen en zweefvliegen, maar ook ten opzichte van nachtvlinders. Onderzoek aan bestuiving van beemdkroon of knautia, een voor veel bloembezoekende insecten belangrijke bron van nectar en stuifmeel, laat zien dat dit beeld bijgesteld kan worden.

Op groeiplaatsen van beemdkroon in verschillende locaties in Engeland werden transecttellingen van bloembezoekende insecten uitgevoerd om het bloembezoek te kwantificeren. Maar ook werden vers

Arno van Stipdonk

Onderzoek aan bestuiving van knautia laat zien dat dagvlinders toch meer bijdragen aan bestuiving dan gedacht.

uitgekomen bloeiwijzen in het veld uitgezet en meteen na het eerste bloembezoek onder de microscoop onderzocht op afgezet stuifmeel. De effectiviteit van de bestuiving werd per insectensoort berekend als het product van de relatieve talrijkheid van de soort en het aandeel met stuifmeel bestoven stampers op een bloemhoofdje.

Gedurende het onderzoek werden meer dan 35 soorten mogelijke bestuivers op de beemdkroon waargenomen waaronder 8 soorten bijen, 11 soorten vlinders, 8 soorten vliegen, 2 keversoorten, een wants en een schorpioenvlieg. Vooral hommels, zweefvliegen, dagvlinders en dagactieve nachtvlinders waren goed vertegenwoordigd. Hommels en zweefvliegen verbleven met 10-20 seconden per bezoek veel korter op een bloem dan de vlinders met 50-80 seconden. Vlinders deponeerden daardoor ook stuifmeel op een groter aandeel van de bloemen

dan hommels en zweefvliegen (10% tegen 6%) en slechts 1% voor andere insecten. Maar door de grotere aantallen hommels en zweefvliegen was de effectiviteit van de bestuiving over het geheel vergelijkbaar voor alle drie groepen bestuivers. Wel was er een verschil tussen de vijf jaren van het onderzoek: dan weer waren hommels het belangrijkste, dan weer de zweefvliegen of juist de vlinders. Al met al laat de studie duidelijk zien dat de rol van dagvlinders als bestuivers toch niet onderschat moet worden.

Ollerton, J., Coulthard, E., Tarrant, S., Woolford, J., Jorge, L. R., & Rech, A. R. (2024). Butterflies, bumblebees and hoverflies are equally effective pollinators of *Knautia arvensis* (Caprifoliaceae), a generalist plant species with compound inflorescences. *Journal of Applied Entomology*, <https://doi.org/10.1111/jen.13345>. ●

Vrijwilligersgroepen voor het gentiaanblauwtje

Vrijwilligers van de meetnetten staan bij ons natuurlijk centraal als waardevolle bron van trenddata van vlinders, libellen en hommels. In dit artikel zetten we ook een andere groep vrijwilligers in het zonnetje: de beheergroepen. Vrijwilligersgroepen die beheer uitvoeren in natuurgebieden en de handen uit de mouwen steken. Voor sommige soorten zijn deze groepen van wezenlijk belang. Voor het gentiaanblauwtje wordt bijvoorbeeld in verschillende delen van het land door vrijwilligers gewerkt aan bescherming.

Tekst:
Wouter Oe
De Vlinderstichting

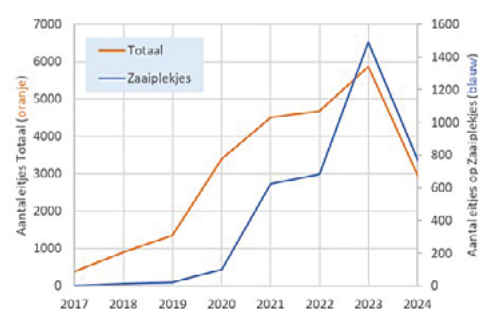
En van de gebieden waar vrijwilligers hard werken voor het gentiaanblauwtje is de Kampina. De vlinder kwam vroeger verspreid voor in dit gebied, maar nu komt hij alleen nog voor in een kleine kern in het zuidwesten. In 2005 werd hier de Blauwe Brigade opgericht: een actieve groep vrijwilligers die regelmatig werkzaamheden uitvoert om het leefgebied geschikt te houden en te verbeteren. Nu, bijna 20 jaar later, is de groep in Brabant nog steeds actief. Er worden op kleine schaal plagplekjes gemaakt en met zaad van klokjesgentianen ingezaaid, om het kiemen van klokjesgentiaan in de sterk vergraste heide te stimuleren. Samen met grotere plag- en chopperplekken wordt geschikt leefgebied in stand gehouden. Grove den en berk worden verwijderd om de heide open te houden. De vrijwilligers voeren daarnaast tellingen, mierenonderzoek en andere activiteiten uit voor het gentiaanblauwtje.

Al deze werkzaamheden bleken succesvol: het aantal gevonden eitjes van de gentiaanblauwtjes liet in de afgelopen jaren een toename zien. In 2024 werd echter een halvering van de aantallen eitjes geconstateerd, waarbij het neerslagoverschot mogelijk een grote rol gespeeld zou kunnen hebben. Rupsen van het gentiaanblauwtje ontwikkelen zich namelijk in de grond, als parasiet in nesten van steekmieren. Het is goed mogelijk dat een groot deel van de nesten grotendeels is verdrongen. De halvering van aantallen is fors, maar minder dan de afname in andere gebieden. Relatief gezien lijkt het gentiaanblauwtje op de Kampina er in 2024 dus redelijk goed

van af te komen. Het is goed mogelijk dat het gentiaanblauwtje inmiddels al was uitgestorven in dit gebied, zonder de actieve bescherming door de Blauwe Brigade en andere vrijwilligers. Het neerslagoverschot laat goed zien dat het van cruciaal belang is dat de plagplekjes op een gradiënt van nat naar droog worden aangelegd, zodat bij extreme jaren altijd een optimale plek aanwezig is.

Drenthe

Deze kennis uit de Kampina hebben we gebruikt om het leefgebied voor het gentiaanblauwtje op het Waperveld (Drenthe) te beschermen. Hier is nog een erg kleine kern over, die dreigt te verdwijnen als er niet actief wordt beheerd. Recent heeft Natuurmonumenten samen met De Vlinderstichting, beheerders en uitvoerders nagedacht over de juiste maatregelen in het gebied. Hierbij konden we vanuit het Vlinderstichting-beschermingsfonds kennis van de Blauwe Brigade meebrengen. In het najaar van 2023 is Natuurmonumenten samen met een vrijwilligersgroep gestart met kleinschalig, handmatig plaggen. Afgelopen najaar is dit hervat, met nieuwe plagplekjes. Om gentianen op deze plekken te stimuleren, is ook hier zaad van klokjesgentianen uit de buurt van de vliegplaats verspreid over de plagplekjes. Dit zaad wordt actief verspreid omdat natuurlijke verspreiding van de gentianen niet snel verloopt. Zo kan de populatie zich in de komende jaren hopelijk versterken. ●

Aantallen eitjes van gentiaanblauwtje vanaf 2017. (tellingen door Bert en Riet van Rijsewijk)

De Blauwe Brigade aan de slag op de Kampina. Kleinschalig plagplekjes steken, inzaaien en opslag verwijderen.

Gentiaanblauwtje zet eitjes af op klokjesgentiaan.

Wouter Oe

Jurrien van Deijk

Tengere grasjuffer profit

De tengere grasjuffer leeft een verborgen bestaan en is vrij zeldzaam, maar 2024 was een geweldig jaar voor deze libel. Veel locaties waren tijdelijk geschikt en daar maakte de tengere grasjuffer dan ook dadelijk gebruik van. Laten we eens kijken hoe dat zit.

Naar de tengere grasjuffer moet je altijd even zoeken. Voor je er erg in hebt, zie je hem over het hoofd. Hij lijkt namelijk erg veel op het veel algemenere lantaarntje. Hij wel, maar zij kan wel degelijk opvallen. Pas uitgeslopen vrouwtjes zijn namelijk fel oranje (vorm *aurantiaca*). Dat duurt totdat ze geslachtsrijp zijn, zo'n zes tot twaalf dagen, afhankelijk van de temperatuur en het voedselaanbod. Daarna kleuren ook de vrouwtjes onopvallend groen of blauw. En in tegenstelling tot de mannetjes hebben zij geen "lantaarntje" aan het einde van het achterlijf.

Tekst:

Gerdien Bos

De Vlinderstichting

Bram Borkent

CBS

Herkenning

Waar moet je op letten als je de tengere grasjuffer wilt onderscheiden van het lantaarntje? Bij de mannetjes is het verschil goed te zien, als je maar weet waar je op moet letten. Het lantaarntje heeft zijn "achterlichtje", het blauw gekleurde stukje achterlijf, op segment 8. Daarna komt nog een duidelijk stukje zwart (segment 9 en 10). Bij de tengere grasjuffer is dat blauwe achterlichtje verder naar achteren verschoven. Vooral segment 9 is blauw, met een klein stukje van segment 8. Het tiende achterlijfssegment daarachter is wel weer zwart, maar dat is klein en onopvallend.

Jonge vrouwtjes zijn, zoals gezegd, niet met andere soorten te verwarren door de oranje kleur. Oudere

vrouwtjes lijken op vrouwtjes van het lantaarntje, maar zijn daarvan te onderscheiden doordat ze helemaal geen "achterlichtje" hebben.

André den Ouden

Oranje vorm van de tengere grasjuffer (jong vrouwtje).

Leefgebied

De tengere grasjuffer is een typische pioniersoort en het voorkomen is dus grillig. Ze kunnen zich bijvoorbeeld voortplanten in ondergelopen weilanden en karrensporen. Plekken die het ene jaar geschikt waren, zijn dat een volgend jaar misschien niet meer en andersom. Het meest komt de soort voor bij ondiepe wateren (20 cm) met rechtopstaande stengels zoals grassen, zeggen of biezen. De vegetatie moet heel open zijn, met slechts een bedekking van 10-40%. Tussen de stengels vliegen de tengere grasjuffers

André den Ouden

Segment 8

André den Ouden

Segment 9

Segment 8

Bij de tengere grasjuffer (rechts) is het blauwe "achterlichtje" meer naar achteren geschoven dan bij het lantaarntje (links).

deert van nat én droog

rond, op zoek naar prooien of naar een partner om mee te paren.

Het ondiepe water heeft als voordeel dat het snel opwarmt. Door deze hoge watertemperatuur kunnen de larven zich snel ontwikkelen. Een ander voordeel is dat in deze ondiepe wateren vaak geen vissen leven, wel zo veilig voor de larven. En om het plaatje compleet te maken, hebben de larven in deze waterjes ook weinig last van concurrentie om voedsel met andere libellenlarven. Soorten die niet goed tegen droogval kunnen, overleven in deze plasjes namelijk niet. Want is het in de zomer droog en warm, dan is de kans groot dat het plasje tijdelijk helemaal opdroogt.

Twee generaties

De tengere grasjuffer heeft zo zijn eigen manier om met die droogval om te gaan. Als een van de weinige libellensoorten in Nederland heeft deze soort twee generaties. De dieren overwinteren als larve en beginnen in het voorjaar uit te sluipen. De eerste eitjes worden dan aan het begin van de zomer al gelegd. Als de omstandigheden goed zijn (lekker warm water) kunnen deze eitjes (en daarna de larven) zich razendsnel ontwikkelen en komt de tweede generatie in augustus van datzelfde jaar nog boven water. En laat het water dan maar droogvallen, dat deert ze niets. De imago's zoeken dan ergens anders wel weer een nieuw plekje om hun eitjes af te zetten. Overigens kunnen de eitjes een periode van droogte ook goed overleven. Dus lukt het niet om op tijd uit te komen en de levenscyclus in dezelfde zomer nog te voltooien, dan wachten ze gewoon een jaartje.

Nattigheid

Maar wat maakt nu dat juist 2024 zo'n goed jaar was voor de tengere grasjuffer? Mooi dat ze goed met droogval om kunnen gaan, maar het afgelopen jaar was toch juist extreem nat? Daar begon het inderdaad allemaal mee! Door de vele regenval vanaf augustus 2023 was er enorm veel nieuw leefgebied voor de tengere grasjuffer beschikbaar. Overal waren ondergelopen weilanden en ondiepe plasjes op plekken waar in andere jaren helemaal geen water staat. Prima omstandigheden voor de eerste generatie van de tengere grasjuffer. Later in de zomer werd het

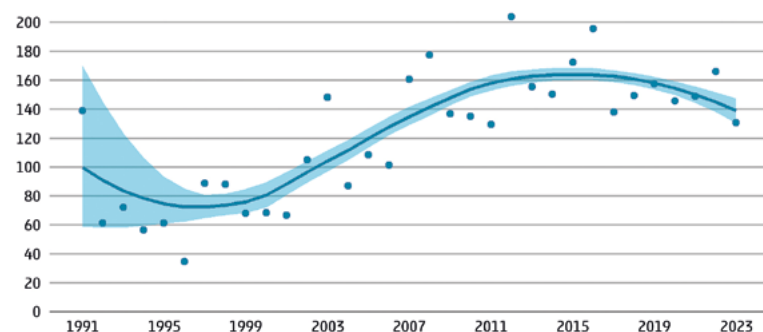

Gerdien Bos

Drassige graslanden zijn typisch leefgebied voor de tengere grasjuffer.

Tengere grasjuffer, Nederland

Index (1991=100)

Verspreidingstrend van de tengere grasjuffer uit het Landelijk Meetprogramma Libellen. De piekjaren 2012 en 2016 zijn duidelijk te zien. Het jaar 2024 is op moment van schrijven nog niet berekend en staat daarom niet in deze grafiek.

Bron: NEM (De Vlinderstichting, CBS), 2024.

eindelijk droog en warm, precies de juiste omstandigheden om de tweede generatie tot bloei te laten komen.

Precies hetzelfde zien we trouwens ook terug in 2016 en 2012. Beide waren goede jaren voor de tengere grasjuffer. En beide jaren begonnen heel erg nat en hadden later in de zomer een periode met warm en droog weer. Over 2016 zei het KNMI toentertijd zelfs dat 'de eerste helft van het jaar de op één na natste ooit gemeten was'. Conclusie: de tengere grasjuffer houdt wel van die extreem natte omstandigheden, als ze maar gecompenseerd worden door een warme en droge tweede helft van de zomer. ●

Het nut van vlinders

“Maar wat is dan nu precies het nut van vlinders?” Er bestaan weinig andere vragen die mij regelmatig worden gesteld in mijn leven die ik beantwoord met meer gemengde gevoelens.

Tekst & foto's:
Bart Coppens

En uiteraard, ik zou kunnen vertellen dat vlinders ecologisch een cruciale rol als bestuivers hebben en als indicatoren van de gezondheid van ecosystemen dienen; en soms doe ik dit dan ook. Ik zou kunnen vertellen dat de verschillende levensstadia van vlinders dienen als belangrijke bron van voedsel – van vleermuizen die nachtvlinders vangen tot koolmezen die hun jongen grootbrengen met rupsen in het voorjaar, en de belangrijke rol die (nacht) vlinders spelen in het voedselweb. Maar soms doe ik dit liever niet. In plaats van uit te leggen waarom ze

nuttig zijn in functionele of praktische termen, zou ik het liefste willen uitdragen (niet op een onbeleefde of neerbuigende manier) dat niet alles wat we zien en ervaren, een specifiek ‘nut’ hoeft te hebben in een voor ons direct begrijpelijke zin. Maar hoe doet men zo iets?

Misschien is het geen toeval dat met name vlinders vanwege hun brede variatie aan kleuren en vormen verantwoordelijk zijn voor de ‘geboorte’ van menig entomoloog die zijn leven heeft gewijd aan vlinders

of andere insecten. Zo vormde mijn interesse in vlinders zich bijvoorbeeld al in mijn jeugd; het opkweken van de rupsen van verschillende soorten vlinders in mijn omgeving vormde voor mij en misschien vele anderen de kern van een levenslange interesse die zich niet alleen voor insecten openbaarde, maar voor het milieu en natuur in het algemeen. Vlinders hebben zeker een ecologische 'functie' ja, maar misschien gaat de werkelijke waarde van vlinders daarboven-uit.

Soms is namelijk het simpelweg genoeg dat iets er is. En ik denk dat vlinders dit idee niet alleen voor mijzelf, maar ook voor vele andere mensen hebben kunnen vertolken.

Misschien is dat stiekem wel het echte nut van een vlinder? ●

Bart met *Papilio palinurus*.

Regenwoud in Brazilië. Het is verbazingwekkend hoe weinig er bekend is van de levenscycli van zelfs de meest algemene insecten in de tropen, en hoe relatief makkelijk deze in kaart te brengen zijn met enige passie en toewijding. En, in zijn eigen woorden, met misschien een vleugje waanzin. Het is immers niet voor iedereen weggelegd om 6 maanden lang, helemaal alleen, rupsjes op te kweken in een hutje in een tropisch regenwoud, ver verwijderd van vrienden en familie – gemotiveerd door en enkel in het gezelschap van niets anders dan alleen vlinders.

www.breedingbutterflies.com

OVER BART

Bart Coppens (31) is amateurentomoloog en vlinderkweker. Zijn hobby om vlinders uit te kweken is inmiddels uitgegroeid tot veel meer. Door te schrijven over vlinders en video's te plaatsen over de levenscyclus en vroege ontwikkelingsstadia van honderden soorten op zijn eigen website en andere kanalen, is het hem gelukt om hier onofficieel een levensstijl van te maken. Bart is met name gefascineerd door de metamorfose van (nacht) vlinders en heeft in veel landen gewerkt om de levenscyclus van verschillende nachtvlinders te documenteren. Van het regenwoud in Uganda tot het Atlantisch

Gamelia anableps.

Grote vuurvlinder vliegt nog in Rottige Meente

In het meinumner van Vlinders in 2024 stonden zorgwekkende resultaten over de grote vuurvlinder. De titel was 'Grote vuurvlinder naar één populatie?'. Het gaat slecht met deze vlinder en de alarmklok wordt geluid. De vrijwilligers die in de Rottige Meente de grote vuurvlinder monitoren hielden hun hart dan ook vast en ze vreesden dat er in het nieuwe telseizoen in 2024 misschien wel helemaal geen eitjes te vinden zouden zijn. Zit de grote vuurvlinder er nog wel? Zonder een populatie in de Rottige Meente zou er nog maar één populatie van deze vlinder overblijven, die in de Weerribben.

Tekst & foto's:

**Anna Nynke
Hiemstra**

Coördinator voor
De Vlinderstichting
in de Rottige Meente

In de zomer van 2023 zijn door De Vlinderstichting in de Rottige Meente genummerde stokken neergezet bij waterzuring waar eitjes waren gevonden van de grote vuurvlinder zodat in het voorjaar van 2024 de groei van de rupsen gevolgd kon worden. Mijn zoektocht naar rupsen begon op 16 mei. De rupsen die ik vond waren al best lang, maar veel waren het er niet. Totaal vond ik slechts vier rupsen en daarnaast ook wat vraatsporen. Op 18 juni vond ik één pop en rupsen waren niet meer te vinden. Ik zag onze angst van een jaar zonder eitjes al bewaarheid worden.

Eind juni trof ik gelukkig twee mannetjes grote vuurvlinder aan en een paar dagen later werden er op

dezelfde plek eitjes gevonden. Er had dus ook al een vrouwtje gevlogen. Een jaar zonder eitjes was gelukkig niet aan de orde, maar een paar eitjes houden geen populatie in stand. De vrijwilligers die de grote vuurvlinder in de Rottige Meente monitoren wilden daarom erg graag het gebied in om te gaan tellen. Nadat op meerdere plekken de eerste eitjes waren gevonden, werd het startsein gegeven.

Eitjes tellen

Ikzelf ben ook meerdere malen in het gebied op pad geweest. Half juli stond mijn teller op meer dan 80 eitjes en de eerste kleine rupsjes had ik ook al gezien. De hoop dat de grote vuurvlinder toch niet helemaal verdwenen is uit het gebied nam wat toe.

Om de ontwikkeling van de rupsen goed te kunnen volgen, worden ze gemeten.

De pop gevonden op 18 juni.

De eitjes van grote vuurvliinder.

Tweede generatie grote vuurvliinder, een mannetje.

Zeker toen Henk de Vries, van De Vlinderstichting, meldde dat hij op een plek waar vorig jaar 80 eitjes gevonden waren, nu al meer dan 300 eitjes gevonden had.

De andere tellers vonden in de plots die al jaren geteld worden 135 eitjes. Dat is duidelijk beter dan de 15 van 2023. Ten noorden van De Scheene vonden we uiteindelijk maar 3 eitjes. Op deze plek zijn in 1915 de allereerste eitjes gevonden, maar dat lijkt nu over te zijn. In totaal vonden we in de periode 15 juli tot 15 augustus 2662 eitjes.

Tweede generatie?

Na het tellen van de eitjes, werd het tijd om de groei van de rupsen te volgen. Medio juli vond ik rupsen die veel groter waren dan normaal in de zomer. Zou dit een teken zijn voor een eventuele tweede generatie dit jaar? Normaal vliegt de grote vuurvliinder van midden juni tot midden augustus in één generatie, maar heel soms heeft hij een tweede generatie. De soort overwintert als halfvolgroeide rups. Over het algemeen groeien de rupsen door tot 5-6 mm voor ze de diapauze ingaan, maar ik zag nu al rupsen van 8-10 mm. In de dagen erna zette de groei door en vond ik rupsen van 2 cm. Ondanks dat er veel meer grote rupsen waren dan in het voorjaar, vond ik geen enkele pop. Daarmee werd de hoop op een tweede generatie een stuk kleiner. Half augustus vond ik nieuwe smetteloos witte dichte eitjes en er vloog een vers vrouwtje rond. Ik vond ze waar ik in juni ook de eerste mannetjes had zien vliegen. Daarmee was de tweede generatie een feit.

Omdat ik vrijwel dagelijks in het gebied was, kende ik inmiddels de planten waarop eitjes gevonden werden

en wist ik waar al eerder eitjes waren uitgekomen en waar niet. In de weken erna vond ik ook op andere plekken verse eitjes en zag ik nog een paar keer tweedegeneratievlinders vliegen. Uiteindelijk vond ik 504 eitjes van de tweede generatie. De rupsen van de tweede generatie konden goed doorgroeien door het zachte weer en maken een goede kans om in diapauze te gaan. Degene die ik vond, leken in ieder geval groot genoeg. Uiteraard ga ik in het voorjaar weer op zoek.

Hij zit er nog!

Ondanks de slechte berichten begin 2024, lijkt het dus nog niet voorbij te zijn met de grote vuurvliinder in de Rottige Meente. Het telseizoen in 2024 laat zien dat er nog eitjes en rupsen gevonden zijn. De grote vuurvliinder is dus nog niet verdwenen. Het verbeterde beheer, de goede samenwerking tussen De Vlinderstichting en Staatsbosbeheer, het plaatsen van de stokken, de inzet van de tellers en een beetje geluk met het weer deze zomer heeft daar allemaal aan bijgedragen.

Toch zijn we er nog niet en er moet nog veel gebeuren voor een gezonde en stabiele populatie grote vuurvliinder in de Rottige Meente. We hopen dat de provincie middelen beschikbaar stelt om het noodplan dat voorjaar 2025 wordt gepresenteerd, uit te kunnen voeren. Zodat deze prachtige vlinder in de Rottige Meente rond kan blijven dartelen.

Dankwoord

Met veel dank aan alle inzet van de vrijwilligers, experts en mensen van Staatsbosbeheer. ●

Boeken

Handboek Libellenlarven en hun huidjes

Voor wie nog nooit naar libellenlarven of larvenhuidjes heeft gekeken, is het nieuwe *Handboek Libellenlarven en hun huidjes* een ware openbaring. Het meer dan 500 pagina's dikke boek staat vol met prachtige detailfoto's. Larvenhuidjes zoals je ze nog nooit gezien hebt, en met het blote oog ook nooit zult gaan zien! De foto's zijn letterlijk haarscherp. Dat is ook nodig, want de kenmerken zijn klein en het bestuderen van de details van je larvenhuidje doe je daarom het liefst onder een binoculair.

Na een aantal inleidende hoofdstukken met informatie over de levenswijze van libellen, leefgebieden, anatomie, het kweken van libellenlarven en het verzamelen van huidjes, begint het deel van het boek waar het allemaal om draait: de determinatiesleutel en de soortbeschrijvingen. Eerst de sleutel: stap voor stap word je meegenomen naar de soort die je voor je hebt. Is het een juffer of een echte libel? Tot welke familie behoort het huidje (of de larf)? En wat is dan de soort? Het geheel is ruim opgezet met verduidelijkende foto's. Met pijltjes wordt aangegeven wat je nou eigenlijk moet zien als er bijvoorbeeld staat "drie borstelharen op de beweeglijke tand van de labiale palp". Met kleuren worden de families onderscheiden, en daarmee kun je gemakkelijk de betreffende soortpagina opzoeken. Elk van de 87 soorten heeft twee larvenblad zijden en twee larvenhuidjesblad zijden. Hier worden alle kenmerken nog eens benoemd (in woord en beeld), staat extra informatie over de

soort en zijn foto's te vinden van het imago en het leefgebied. Zo kun je met dit boek alle soorten libellenlarven(huidjes) in Noordwest-Europa op naam brengen.

Dus wil je aan de slag met het herkennen van libellenlarven of de huidjes daarvan, dan mag dit boek niet ontbreken. Er is geen ander Nederlands werk dat hieraan ook maar kan tippen. Behalve dan de twee voorlopers van dit boek, de fotogidsen voor larven en larvenhuidjes van dezelfde schrijvers. Wie deze al in de kast heeft staan, moet voor zichzelf afwegen of dit nieuwe boek de prijs waard is. Er zijn drie nieuwe soorten toegevoegd, alle informatie is herzien naar de huidige situatie, de determinatiesleutel is gebruiksvriendelijker gemaakt en er zijn veel nieuwe habitatfoto's toegevoegd. Maar het leeuwendeel is natuurlijk hetzelfde gebleven, dus ook met de voorlopers kun je nog prima uit de voeten.

Christophe Brochard, Dick Groenendijk, Ewoud van der Ploeg en Tim Termaat, Handboek Libellenlarven en hun huidjes, KNNV Uitgeverij 2024.

ISBN 978 90 501 1961 0.

Prijs in de Vlinderwinkel: € 89,95

Gerdien Bos

Openbaar Groen – verantwoord ecologisch beheer

Ons denken over openbaar groen verandert. Van kort, strak en netjes naar steeds meer ruimte voor natuur. Het is zinvol om natuur dicht bij huis door andere ogen te bekijken. Ogen van een insect bijvoorbeeld. Kan een roodkopvuurkever, icarusblauwtje of klimopzijdebij in ons openbaar groen overleven? En zo niet, waardoor komt dat? In het onlangs verschenen boek *Openbaar Groen – verantwoord ecologisch beheer* zet Peter Bulsing zijn gedachten hierover op papier. Zijn aanvliegroute is breed. Een inleidend hoofdstuk over natuur in Nederland begint bijvoorbeeld met regenwoud in Zuid-Amerika en meandert via damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen en Europese pesticidenwetgeving naar een beschouwing over natuurbelief in ons land. In volgende hoofdstukken komen onder andere ecologisch openbaar groen, maaibeeld, omgang met houtgewassen en duurzaam materiaalgebruik aan bod. De auteur strooit rijkelijk met zijn meningen over uiteenlopende onderwerpen. Die zijn op zich aardig om te lezen, maar lang niet overal relevant in een boek over openbaar groen. Bovendien komen ze niet altijd overeen met de feiten. Zo beweert de auteur dat bij ongewervelden niet de genetische code, maar de omgevingstemperatuur het geslacht van hun nakomelingen bepaalt. Daarbij noemt hij voorbeelden van krokodillen en schildpadden. Het enige ongewerveldenvoorbeeld betreft metselbijen. Volgens Bulsing ontwikkelen in het nestgangetje de voorste broedcellen zich tot mannetjes

en de achterste tot vrouwtjes, vanwege de temperatuur. Het is echter het bijenvrouwtje zelf dat het geslacht bepaalt: een onbevuchte eicel leidt tot een mannelijke nakomeling, een bevruchte tot een vrouwtjesbij. Dergelijke slordigheden zijn erg storend. Verder acht de auteur het noodzakelijk om een aantal collega-natuurlijfhouders de maat te nemen in hun beheeradviezen voor ecologisch beheer. Wat moet er eigenlijk echt veranderen in het openbaar groen? Bulsing propageert het half-earth principe van de vermaarde entomoloog E.O. Wilson als praktisch handvat voor maaibeheer. Nooit meer maaien dan 50%. In een wereld vol verandering en drukfactoren is dergelijk advies kortzichtig. Zouden we niet meer bereiken voor de natuur met kleinschalig beheer dat inspeelt op veranderingen? Al met al laat Bulsing de lezer met veel meningen en meer vragen dan antwoorden achter.

Peter Bulsing, Openbaar Groen – verantwoord ecologisch beheer, KNNV Uitgeverij 2024.

ISBN 978 90 501 1962 7.

Prijs in de boekhandel: €29,95

Anthonie Stip

Giften

Bijzondere giften

Donateur S.G.M.O. uit Assen schonk ons het mooie bedrag van € 5.000. J. de G. uit E. schonk ons € 500. Dit is de jaarlijkse donatie van de opbrengst van de verkoop van bloemen uit de volkstuin. Donateur H. van de M. uit Roosendaal schonk € 2.658. Ook van mevrouw M. H. ontvingen wij een mooie gift: € 200. Mevrouw M. te G. uit O. schonk ons € 500. De heer H. uit P. gaf € 500 aan het Vlinderstichting-beschermingsfonds. Donateur M. van de V. uit Z. en donateur A. van D. uit N. hebben ons weer een mooie gift geschonken. Beiden gaven € 500 voor het beschermingsfonds. J. v.d. J. uit D. schonk € 1.000 aan het Vlinderstichting-beschermingsfonds. J.B. van G. uit U. schonk een gift van € 500. Van een bedrijf en zijn medewerkers ontvingen wij € 1.000. Ook ontvingen wij een gift van mevrouw C.S. van € 510. Daarnaast won Sergio Vyent € 2.500 voor De Vlinderstichting met zijn deelname aan Waku Waku, een familiespelshow van KRO-NCRV.

Alle gulle gevers hartelijk dank!

Nalaten

Neemt u een schenking aan De Vlinderstichting op in uw testament? Dan steunt u ons enorm in onze strijd voor een gezonde natuur. Er komen steeds weer nieuwe generaties mensen. Mensen die wij, hopelijk dankzij u, kunnen aanspreken. Om de toekomst veilig te stellen voor volgende generaties vlinders en libellen. Wij zijn daar erg blij mee. Over erfstellingen en legaten hoeft De Vlinderstichting geen belasting te betalen. Een prettig idee!

Voor meer informatie kunt u bellen of mailen met Rian Boekhorst, 0317-30 52 08 of rian.boekhorst@vlinderstichting.nl. Zij stuurt u ook graag de brochure over nalaten aan De Vlinderstichting toe.

ANBI

De Vlinderstichting is erkend als ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling), dus wij hoeven over de ontvangen giften geen belasting te betalen.

In 't kort

Landelijke Vlinderdag 2025 thema: Werken aan herstel

Op 1 maart is weer de inmiddels traditionele Vlinderdag in de Junushoff in Wageningen. Een dag waar meer dan 600 vlinder- en libellenliefhebbers samenkomen. Er zijn weer mooie films, boeiende verhalen, veel verschillende kramen van organisaties en volop de gelegenheid om oude bekenden en nieuwe enthousiastelingen te ontmoeten.

We kijken natuurlijk welke problemen vlinders en libellen hebben, maar gaan ook uitgebreid in op wat we kunnen doen voor behoud en vooral herstel. En dan hebben we het over grootschalige problemen als bestrijdingsmiddelen, maar ook over mogelijkheden dicht bij huis en in je tuin. Welke waardplanten kun je in de tuin zetten zodat die echt een thuis wordt voor vlinders en ze zich er succesvol kunnen voortplanten? Er zal een sneak preview komen van een boeiende documentaire over de Indiase 'Butterflyman', met een kijkje achter de schermen hoe zo'n docu gemaakt wordt. Uiteraard zijn ook alle medewerkers van De Vlinderstichting present en kunt u ze benaderen tijdens de ruime pauzes.

Kortom: de Landelijke Dag van De Vlinderstichting. Een inspirerende dag vol leerzame lezingen, gezelligheid en de mogelijkheid om te praten met andere vlinder- en libellenliefhebbers.

Tot 1 maart!

Meld je snel aan via onze website:
www.vlinderstichting.nl/landelijke-dag.

Tekening: Marjelle Molenaar

Goldcrest Nature Tours
Natuurreizen in Nederland en Europa

Vlinderreizen

www.goldcrestnaturetours.nl
info@goldcrestnaturetours.nl
0181 508189 | 0682210682

[advertentie]

Nieuws

Groene Bondgenoten: meer biodiversiteit door samenwerken

Gesteund door de Nationale Postcode Loterij werken Vogelbescherming Nederland, LandschappenNL, IVN, Natuur- en Milieufederaties, KNNV en SoortenNL (waar De Vlinderstichting lid van is) samen om vrijwilligers meer te laten bereiken voor de biodiversiteit in hun omgeving, zonder dat ze meer of andere dingen hoeven te doen. Door goed samen te werken met andere vrijwilligers kunnen ze actief bezig met de Basiskwaliteit van hun omgeving. Als vrijwilligers samen met ander goede ideeën hebben waar planten en dieren van profiteren dan kunnen ze daar tot 1000 euro voor aanvragen bij het stimuleringsfonds. De Groe-

ne Bondgenoten ondersteunen ook met kennis en met tools om de basiskwaliteit van de natuur in beeld te brengen. Neem eens een kijkje op de website: www.groenebondgenoten.nl.

Kars Veling

NDFD naar Open data

De Vlinderstichting is vanaf de start nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling van de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFD). In de NDFD worden alle waarnemingen van soorten bijeengebracht, dus ook alle waarnemingen van vlinders en libellen. Daarmee zijn ze beschikbaar voor beheer, onderzoek, beleid en educatie.

Tot nu toe moesten gebruikers in de meeste gevallen betalen voor de data. Het is de bedoeling dat de data voor iedereen gratis toegankelijk wordt: open data. Dat vinden we op zich een mooie ontwikkeling, maar we hebben wel voorwaarden gesteld aan de openbaarmaking. Zo worden waarnemingen van ernstig bedreigde soorten zoals de veenvlinders vervaagd of alleen getoond aan beheerders die er bij de uitvoering van werkzaamheden rekening mee moeten houden. En we realiseren ons dat op basis van de open data conclusies getrokken kunnen worden die niet kloppen. Bijvoorbeeld: een toename van vlinderwaarnemingen betekent niet altijd dat een soort vooruit gaat, het kan ook komen door een toename aan waarnemers. En als een soort een jaar niet gezien is, betekent dat niet dat hij er niet meer voorkomt. Waar mogelijk zullen we gebruikers wijzen op verkeerde interpretaties. Voor het berekenen van trends kunnen we niet zonder de meetnetten vlinders en libellen waar velen van jullie aan meetellen. We hopen dat jullie dat blijven doen!

Titia Wolterbeek

Onderzoek naar effecten bestrijdingsmiddelen

Recent heeft De Vlinderstichting, dankzij financiering van het Adessium foundation, de mogelijkheid gekregen om een onderzoek uit te voeren naar de effecten van bestrijdingsmiddelen op de ontwikkeling van rupsen en vlinders. Ongemerkt komen bestrijdingsmiddelen via verschillende routes in onze natuur terecht. Waar ze, net zo ongemerkt, mogelijk veel schade doen aan allerlei insectenpopulaties. Om dit inzichtelijk te maken gaat De Vlinderstichting, in samenwerking met Wageningen Universiteit, de komende jaren onderzoek doen naar wat voor middelen er precies in de natuur terug te vinden zijn en hoe dat doorwerkt op de ontwikkeling van vlinders. Door te kweken met vlinders die hieraan blootgesteld worden kunnen we zien hoe de ontwikkeling van de rups veranderd, of de verpoping nog goed gaat en hoeveel eitjes de vlinder legt.

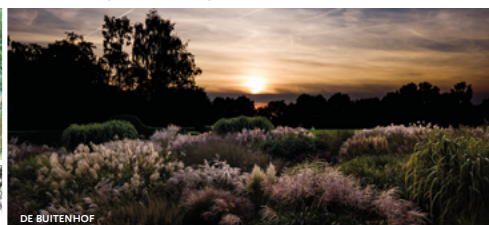
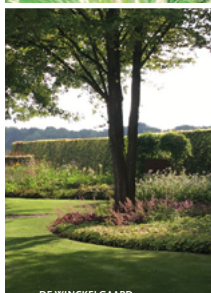
Koen Verhoogt

Rups groot koolwitje.

Jurien van Deijk

[advertentie]

GROENE HISTORIE GROENE TOEKOMST
 Help de Nederlandse Tuinenstichting bij het beschermen van groen erfgoed, bijzondere parken en tuinen. Je ontvangt als dank onze Open Tuinengids, ons Tuinjournaal en je kunt mee met excursies naar bijzondere tuinen en groen erfgoed.

Kijk op www.tuinenstichting.nl voor meer informatie over ons werk en hoe je ons kunt steunen.

[advertentie]

VLINDERREIS
 Oostelijke Rodopen (Bulgarije)

7 t/m 15 juni 2025
www.grazer-reizen.nl

Koop vlinderproducten in onze webwinkel

In samenwerking met Vivara en andere partners bieden wij veel producten aan op onze webwinkel. Een deel van de opbrengst is voor De Vlinderstichting! Je kunt ze bestellen op www.vlinderstichting.nl/vlinderwinkel.

Verrekijkers

Pentax Papilio II

Bij het kijken naar vlinders en libellen is het reuzehandig om een verrekijkertje bij de hand te hebben. Deze kijkers kan je scherpstellen tot op 50 cm.

6,5 x 21

Prijs: € 157,- **Donateursprijs: € 137,-**

8,5 x 21

Prijs: € 179,- **Donateursprijs: € 159,-**

Handboek Libellenlarven en hun huidjes

Dit handboek bundelt alle beschikbare kennis over ecologie en is specifiek gericht op de determinatie van alle 87 soorten libellenlarven en hun huidjes in Noordwest-Europa.

Prijs: € 89,95

Veldgids Dagvlinders

Met deze nieuwe vlindergids kan iedere liefhebber alle 150 soorten dagvlinders van Noordwest-Europa snel en betrouwbaar herkennen. Gedetailleerde foto's van de boven- en onderzijde van de vlinders maken herkenning gemakkelijk. Met compacte informatie over de kenmerken, vliegtijd, zeldzaamheid en verspreiding. De 'Veldgids Dagvlinders' brengt relevante informatie fraai en overzichtelijk in beeld. Hierdoor is deze gids toegankelijk voor zowel professionals als beginners.

Prijs: € 39,95

Vlinder Hoeckje

In dit speciaal samengestelde pakket door Cruydt-Hoeck en De Vlinderstichting vind je zowel waardplanten (voedselplanten voor de rupsen) als belangrijke nectarplanten (planten waar vlinders nectar drinken). Alle planten zijn inheems en biologisch. Een mooie toevoeging in elke tuin!

Prijs: € 49,95

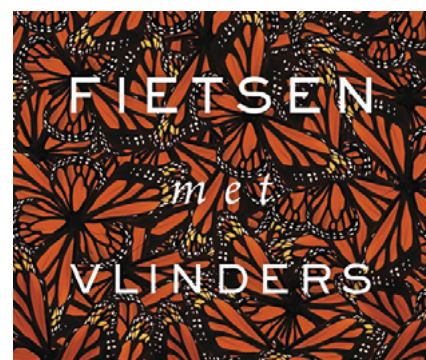
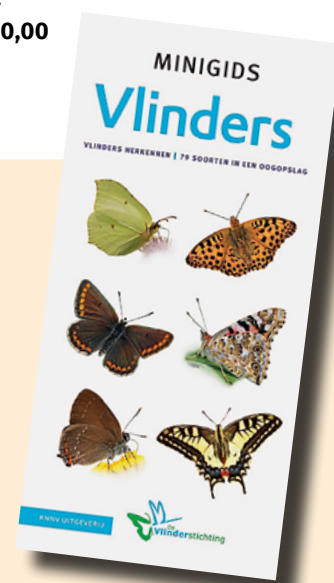
Cruydt Hoeck
WILDEBLOEMENZADEN

Minigids Vlinders

Met deze handige uitvouwkaart leer je in één oogopslag alle Nederlandse dagvlinders herkennen. Afmetingen, determinatiekenmerken en vliegtijden maken herkenning extra makkelijk. Met tips voor het herkennen van moeilijke soorten.

Dit gidsje is het welkomstgeschenk voor nieuwe donateurs. Ideaal dus om mensen die er nog niet zoveel van weten kennis te laten maken met vlinders.

Prijs: € 10,00

Fietsen met vlinders

In Fietsen met vlinders verhaalt Sara Dykman over haar ongelooflijke reis en de ups en downs van haar bijna negen maanden durende odyssee. We staan naast haar als ze navigeert over onbekende wegen, kroontjeskruid langs de weg controleert op monarcheieren en haar passie deelt met velen. Een meeslepend verhaal dat laat zien hoe belangrijk het is dat de monarchmigratie wordt beschermd.

Prijs: € 26,99

Sven Wiersma

Kaasjeskruid-dikkopje in Gelderland

Aangezien er in de winter normaliter niet veel opmerkelijks gebeurt op het gebied van dagvlinders in ons land, blikken we deze keer even terug naar augustus 2024. Op 1 augustus kwam Sven Wiersma namelijk een kaasjeskruid-dikkopje tegen in de wijk Over het Lange Water in Arnhem. Het lukte hem gelukkig om de vlinder te fotograferen. Het bleek een vrouwtje en de eerste waarneming van deze soort in Gelderland sinds de soort uit Nederland verdween. Aangezien het kaasjeskruid-dikkopje zich de laatste jaren verder uitbreidt vanuit het zuiden lag deze waarneming wel in de lijn der verwachting. Ook is bekend dat de soort ver kan zwerven.

Rik Wever

Voorjaarsuilen voor de jaarwisseling

In de winter zijn er meerdere uilen actief, zoals de bekende overwintersaars als bosbesuil, wachtervlinder en zwartvlekwinteruil. Om deze soorten te zien, kan je het beste bomen smeren met een zoet mengsel van fruit, stroop en alcohol. Enkele vlindersaars kwamen in december ook een voor die tijd van het jaar opmerkelijke soort tegen: de tweestreepvoorjaarsuil. Deze nachtvlinder vliegt voornamelijk in februari, maart en april, maar af en toe zijn er ook waarnemingen in december en januari. Die zijn er vroeg bij! In 2024 was er zelfs een waarneming op 28 oktober.

Yvonne de Voogd

Heidelibellen in december

Heidelibellen zijn voornamelijk in de zomermaanden actief. In Nederland komen verschillende soorten voor. Van sommige soorten is de vliegtijd best lang. Zo lang zelfs, dat er soms bij goed weer nog exemplaren tot in december gezien worden. Zo ook in december 2024. Het is voornamelijk de bruinrode heidelibel die het vaak lang kan volhouden: in 2024 werd deze soort meermaals gezien, er waren zelfs waarnemingen van meerdere exemplaren bij elkaar. Voor zo'n waarneming heb je wel een beetje zon nodig en die scheen begin december nog op verscheidene plekken.